

מצוה י' - קריאת שמע

מצוה י' היא שציוונו לקרוא קריאת שמע ערבית ושחרית, והוא אמרו (דברים ו', ז'): "ודברת במ". וכבר נתבאר משפטי מצוה זו במסכת ברכות ושם (כ"א ע"א) נתבאר דקריאת שמע דאורייתא. וכתוב בתוספתא (פ"ג ה"א): "כשם שנתנה תורה קבע לקריאת שמע כך נתנו חכמים זמן לתפילה", רוצה לומר

פירוש המצוה

מצוה י' היא שציוונו לקרוא קריאת שמע - לכאורה ראוי היה לכתוב "לקרוא שמע", אלא שכאן רמז הרמב"ם ש"קריאת שמע" הוא שם הפרשיות כולן וכמו שכתב בהלכות (פ"א ה"ג): "וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע". בפשטות יש לומר שהפרשיות כולן קרויות על שם מילתן הראשונה "שמע", אלא שנראה שהשם ביטוי הוא למהות הפרשיות ולא דבר ריק הוא. ראיה לדבר מן התורה ומן התפילה. מן התורה: "ואמר אליהם שמע ישראל" (דברים כ', ג'), ואמרו חכמים (סוטה מ"ב ע"א): "מאי שנא 'שמע ישראל' אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי אמר להם הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידם". נמצינו למדים שכנינתה התורה את פרשת קריאת שמע בשם "שמע ישראל", והתורה לא דברה בלשון קיצורים. ובתפילה אנו אומרים: "פעמיים באהבה שמע אומרים - שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" (קדושת כתר). אף כאן מילת "שמע" רומזת לכל קריאת שמע. ויש לפרש על פי מה שכתב "הנזיר" רבי דוד הכהן ב"קול הנבואה" (עמ' כ"ה): "על כן האמת המוחלטת לישראל אינה נקנית לו בהסתכלות עליונה, אלא בשמיעה פנימית, כמו שנאמר 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". וביאור הדברים: הקריאה "שמע ישראל" מכוונת לשמיעה הפנימית: שמע את קולה הפנימי של הבריאה ואל תתור אחר מראה העיניים, אלא שים אזנך כאפרכסת והקשב לקולות האלוקיים המנסרים בעולם וממילא תהא התוצאה "ה' אלוהינו ה' אחד". **ערבית ושחרית** - בריש ברכות (ב' ע"א) אמרו שהקדים התנא ערבית ברישא על פי הכתוב "בשכבך ובקומך", או על פי הכתוב "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". **והוא אמרו "ודברת במ"** - ובמהדורת הרב קפאח זצ"ל ומהדורת הרב הלר הוסיפו את המשך הפסוק "בשכבך ובקומך", שכן המצוה אינה רק "ודברת במ" אלא גם הזמן, שחרית וערבית, הנלמדים מהמשך הפסוק. **וכבר נתבאר משפטי מצוה זו במסכת ברכות, ושם נתבאר דקריאת שמע דאורייתא** - כך היא לשון הגמ': "ר' אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא קריאת שמע, קסבר קריאת שמע דאורייתא היא". **וכתוב בתוספתא כשם שנתנה תורה קבע לקריאת שמע** - התורה קבעה זמנים לקריאת שמע וחייבה לקרוא בהם, כך נתנו חכמים זמן לתפילה - שלש פעמים ביום. **רוצה לומר שזמני התפילה** - ערב בקר וצהריים - אינם מן

שזמני התפילה אינם מן התורה אמנם חיוב התפילה עצמה מן התורה כמו שביארנו, וחכמים ז"ל סדרו להם זמנים, וזהו ענין אמרם (ברכות כ"ו ע"ב): "תפילות כנגד תמידים תקנו", רוצה לומר שתקנו זמניהם כפי זמני הקרבן. ומצוה זו אין הנשים חייבות בה.

פירוש המצוה

התורה, אמנם חיוב התפילה עצמה מן התורה שנאמר "ועבדתם את ה' אלוהיכם", כמו שביארנו לעיל מצוה ה'. **וחכמים ז"ל סדרו להם זמנים כנ"ל.** וזהו ענין אמרם **תפילות כנגד תמידים תקנו, רוצה לומר שתקנו זמניהם -** של התפילות - **כפי זמני הקרבן** כפי שנתבאר בגמ', שחרית כנגד תמיד של שחר, מנחה כנגד תמיד של בין ערביים, וערבית כנגד אברים ופדרים. **ומצוה זו אין הנשים חייבות בה -** משום שהיא מצות עשה שהזמן גרמה.

גדרי המצוה מן התורה

גרסינן בגמרא (ברכות כ"א ע"א):

אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב, מאי טעמא, "קריאת שמע" דרבנן, "אמת ויציב" דאורייתא. מתיב רב יוסף: "בשכבך ובקומך"? אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב... ור' אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא קריאת שמע, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו.

נחלקו ראשונים בהבנת שיטתו של שמואל. התוספות (ברכות שם, מנחות מ"ג ע"ב, סוטה ל"ב ע"ב) הבינו את הגמרא כפשוטה, שלשמואל קריאת שמע דרבנן וכל המשניות והברייתות שלמדו דיני קריאת שמע השונים מפסוקים, אינן אלא אסמכתא בעלמא. אמנם התוספות בסוטה (ד"ה "ורבי") ראו זאת כקושיא ללא תירוץ, שכן אין שיטת הגמרא לדייק כל כך על אסמכתא, על פי השיטות השונות של התנאים. גם הכס"מ (הל' קריאת שמע פ"ב הי"ג) כתב כדברים הללו לבאר מדוע לא פסקו הלכה כשמואל וזה לשונו:

ונראה לי דנפקא ליה מדאשכחן כמה ברייתות דדייני דיני קריאת שמע מקראי ומשמע דראיות גמורות נינהו ולשמואל נצטרך לומר דאסמכתות הם.

אולם רבינו יונה הבין אחרת את דברי שמואל שאמר "קריאת שמע דרבנן" וזו לשונו ("ב ע"ב מדפי הרי"ף):

דסבירא ליה לשמואל דקריאת שמע דרבנן ואף על פי שכתוב בתורה "ובשכבך ובקומך" סבירא ליה לשמואל שלא אמרה תורה דוקא קריאת שמע אלא שיקרא בתורה בכל מקום שירצה, ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא אינו אלא מדרבנן ולפיכך סבירא ליה אינו חוזר וקורא.

ואף ה"שאגת אריה" (סי' א') הלך בדרך זו באריכות וכתב שבכך מיושבות קושיות התוספות (סוטה ל"ב ע"ב). ונראה שעדיין הדברים דחוקים, שהרי אם המצוה היא ללמוד תורה "בשכבך ובקומך" ולא מעכב דווקא פרשיות מסוימות, אם כן כל הלימודים הנוגעים לדרך קריאת פרשת שמע הם אסמכתא בעלמא, כגון "והיו" שלא יקרא למפרע (שעל זה באר התוספות שם) או הלימודים שלמדו בתחילת פרק שני דברכות מן הפסוק "על לבבך" ועוד.

והנה ה"שאגת אריה" הסיק שהלכה כר' אלעזר כנגד שמואל, שכן סתמא דגמרא מסייעיה, "מהא דאמרין בריש פרק ח' דמסכת סוטה (מ"ב ע"א) 'ואמר אליהם

שמע ישראל, מאי שנא שמע ישראל, אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי, אמר להם הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידם, שמע מינה (מגמרא זו) שצריך לקרות פרשה זו **דשמע ישראל** דווקא מן התורה" (שכן התורה עצמה קראה למצוה זו בשם "שמע ישראל").

וקשה, שלעומת ה"שאגת אריה" שהביא רבי יוחנן בשם רשב"י, שצריך לקרוא מן התורה דווקא פרשת "שמע", ולא די בדברי תורה, הביא הנצי"ב מר' יוחנן בשם רשב"י, ראייה הפוכה, שדי בלימוד דברי תורה "בשכבך ובקומך" ואין צריך לקרוא בדווקא פרשיות שמע (העמק שאלה שאילתא נ"ג).

ראייתו היא מן הירושלמי (שבת פ"א ה"ב): "ר' יוחנן אמר בשם ר' שמעון בן יוחי כגון אנו שעסוקים בתלמוד תורה אפילו לקרית שמע אין אנו מפסיקים", ושאל הירושלמי: "ולא מודי רשב"י שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב, ולית ליה לרשב"י הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות נח לו אילו לא נברא, אמר רבי יוחנן הלמד שלא לעשות נח לו אילו נתהפכה שוליתו על פניו ולא יצא לעולם", ומתוך הירושלמי: "טעמיה דרבי שמעון בן יוחי, זה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון". וממשיך שם הירושלמי בטעמים אחרים שאין כאן ענינם. וכתב על כך הנצי"ב:

ומהא דרשב"י גם כן מוכח הכי שאם לא תאמר הכי מה זה תשובה זה שינון וזה שינון וכו' הא גזירת הכתוב היא דווקא פרשה זו, **אלא מדין תורה יוצא באיזו פרשה ולימוד שירצה.**

ודל מהכא דברי ה"שאגת אריה" והנצי"ב, הרי דברי רשב"י סותרין אלו את אלו, אם מצותה של תורה דווקא "שמע ישראל" או שמצותה של תורה היא "שינון" של איזה דברי תורה שירצה.

ונראה בביאור שיטת רשב"י בקריאת שמע, שעיקר המצוה היא יחוד ה', אהבתו ותלמודו, וקבעה התורה שלכל הפחות יקרא "שמע ישראל" וזאת למי שאין תורתו אומנותו, אבל למעלה אין שיעור למצוה זו, ומי שאין מחשבתו נפרדת כלל מיחוד ה', אהבתו ותלמודו אינו צריך בדווקא לקרוא פרשת "שמע ישראל", ואלו הם רשב"י וחבריו. ולפי זה שני הדברים נכונים. נכון הוא שמצוה לקרוא "שמע ישראל" שחרית וערבית, ובכך ליחד את ה', והבטיחה תורה שאף שאין בידכם אלא "שמע ישראל" (שהוא השעור המינימלי של יחוד ה') שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידם, אף נכון שמי שאינו מפסיק מתלמודו ודבק כל ימיו ביחוד ה', אינו חייב בדווקא לקרוא פרשה זו¹.

¹ ונראה שיש בדברים אלו גם הגדרה מיוחדת למצות תלמוד תורה, שכן רשב"י אמר: "כגון אנו שעסוקים בתלמוד תורה אפילו לקריאת שמע אין אנו מפסיקין", ורבי יוחנן אמר שם על עצמו: "כגון אנו שאין אנו עסוקים בתלמוד תורה אפילו לתפילה אנו מפסיקין", וברור מאליה שאין מדובר על לימוד תורה באופן הרגיל, שכן גם רבי יוחנן בודאי לא התבטל מתלמודו. ויש לומר שישוד מצות תלמוד תורה הוא הדבקות בדרכיו של הקב"ה, וכיון שהתורה כולה היא שמתו

שיטת הרמב"ם

הנצי"ב (העמק שאלה שם) הביא ראייה מלשון הרמב"ם בספר המצוות, שהוא סובר כתוספות בביאור מחלוקת שמואל ורבי אלעזר. שכן כתב במצותנו (מצוה י'): "וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת ברכות ושם נתבאר דקריאת שמע דאורייתא. וכתוב בתוספתא כשם שנתנה תורה קבע לקריאת שמע כן נתנו חכמים זמן לתפילה", הרי הביא ראייה מן התוספתא דלא כשמואל, ולפירוש רבינו יונה אין כאן ראייה כלל שהרי לדעתו גם לשמואל נתנה תורה קבע לקריאת שמע או לדברי תורה אחרים בזמן הזה (ופלא על העינים למשפט ברכות כ"א ע"א שכתב שלפי הנצי"ב בהעמק שאלה אפשר לפרש את הרמב"ם כרבינו יונה). ויש לדחות דברי הנצי"ב, שכן לא נראה שהרמב"ם הביא את התוספתא על מנת להוכיח נגד שמואל, שאין זה מדרכו של הרמב"ם, ועוד שבמפורש כתב שבמסכת ברכות נתבאר שקריאת שמע דאורייתא ולא כתב שהראיה מן התוספתא. והסיבה שהביא הרמב"ם את התוספתא, עיין לקמן בפרק על חידושה של מצות קריאת שמע.

נראה, שלרמב"ם דרך מיוחדת בהבנת מחלוקת שמואל ורבי אלעזר, שכבר עמד על עיקרה הרשב"א בתשובתו (ח"א תשובה ש"כ, מובאת בכסף משנה הל' קריאת שמע פ"ב הי"ג).

בירושלמי מובא דין ספק אם קרא קריאת שמע או לא, יחד עם דיני ספיקות נוספים (ברכות פ"א ה"א):

ספק בריך על מזונו ספק לא בריך צריך לברך דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת", ספק התפלל ספק לא התפלל אל יתפלל, ודלא כרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, למה, שאין תפילה מפסדת, ספק קרא ספק לא קרא נשמעינה מן הדא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, וקודם לכן לאו ספק הוא (שהרי זה בין השמשות) ואת אמרת צריך לקרות, הדא אמרה, ספק קרא ספק לא קרא צריך לקרות.

והנה על כל המצוות מברכין עובר לעשייתן, אולם דין פשוט הוא (לשיטת הרמב"ם) שאם הסתפק אדם על קיום מצוה, אף שחייב לקיים אותה, מכל מקום אינו מברך עליה, שכן הברכה היא ענין בפני עצמו, והמצוות מתקיימות אף ללא הברכות. אולם יש מצוות שהברכה גופא היא המצוה או חלק ממנה, ואז יש לדון בספק אם קיים את המצוה, אם חייב בקיום המצוה בברכתה.

ונראה שבעיה זו קיימת בשלש המצוות שנוכרו בירושלמי. בברכת המזון שמצוותה מן התורה לברך. בתפילה, שדרך קיומה הוא בברכות שמונה עשרה,

של הקב"ה, הרי שבתלמוד אנו דבקים בו יתברך. וכזאת נבדל רבי יוחנן מרשב"י, שאצל רשב"י כל לימוד תורה היה דבקות ואף שעסק בדיני ממונות ובלמודים אחרים, היה לימודו עיסוק בשמותיו של הקב"ה, אבל רבי יוחנן כשהיה עוסק ביחוד ה' היה לימודו בחינת דבקות, וכשהיה לומד דברים אחרים לא היה זה לימוד של יחוד ה', ולכן אמר רבי יוחנן שהוא חייב להפסיק לקריאת שמע כדי לקיים מצות יחוד ה' שחרית וערבית, מה שאין כן רשב"י שכל ימיו אין מחשבתו נפרדת מדבקות בו יתברך.

ובקריאת שמע **בברכותיה**, שהבינו בירושלמי שהברכה היא מגוף המצוה (שכן לא מברכין "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקרוא את שמע"). מכאן שמסקנת הירושלמי בספק קרא קריאת שמע, היא שצריך לחזור ולקרוא **בברכותיה**.

וכבר למדנו לדעת שהרמב"ם פסק בספרו על פי סוגיא זו שבירושלמי, שכן כתב בהל' ברכות (פ"ב הי"ד בדין ברכת המזון): "וכן אם נעלם ממנו ולא ידע אם בירך או לא בירך חוזר ומברך", והמפרשים לא הראו את מקורו, ובעין משפט על הירושלמי כתב, שמקורו פשוט בסוגיין. לכן לא נפלאת היא, שגם בהלכות קריאת שמע פסק הרמב"ם כסוגיין ולכן פסק (הל' קריאת שמע פ"ב הי"ג): "ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא **ומברך לפנייה ולאחריה**", וידוע שאין דרך הרמב"ם להביא דינים שאין להם מקור בגמרא, לכן נראה שמקורו בירושלמי, על פי מה שביארנו.

ואף שברכות קריאת שמע בלא ספק הן דרבנן, כבר כתב הרשב"א שכיון שעיקר הדין הוא דאורייתא, הרי שצריך לקיימו כפי שהורו חז"ל לקיים את הדין, ובענינו כיון שכך תקנו חז"ל סדר יחוד ה' שחרית וערבית, הרי שצריך לומר כסדר תקון חז"ל. ואין ברכות קריאת שמע כשאר ברכות שמברך "אשר קדשנו במצוותיו", שכן ברכות אלו לא מברכין על ספק (לפי הרמב"ם), אלא הן ברכות השבח וההודאה ביחוד ה' ואהבתו ולכן יכול לברכם אף בספק.

ושמואל אמר "קריאת שמע דרבנן", שאין עיקר הסדר הזה של יחוד ה' ואהבתו מן התורה, ורק דברי התורה הם מן התורה, ולכן אין צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע **וברכותיה** מספק.

ולפי זה אין צריך לומר שלשמואל כל דין קריאת שמע דרבנן, וממילא מיושבות קושיות הראשונים שהזכרנו.

מה הוא קורא

שמה של המצוה בה אנו עסוקים: "קריאת שמע". האם יש בשם זה כדי לרמוז מה עלינו לקרות מן התורה כדי לצאת ידי חובת מצוה זו?

יתכן לומר שחובת מצוה זו היא בפסוק ראשון "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", או שמא פירוש המילה "שמע" הוא כל פרשת שמע, ואולי הביטוי "שמע" הוא "דיבור המתחיל" של כמה פרשיות - שתים ואולי שלש? כמספר הספקות כן מספר השיטות וכל צד בספק יש לו בית אב המקיימו.

הרמב"ם לא כתב במפורש את דעתו והשאיר מקום להסתפק. ואמנם כל שיטה מבקשת להתלות באילן גדול כרמב"ם ולסמכה על דעתו.

שיטת הרי"פ פרלא

לשון הרס"ג במנין מצוותיו היא: "ערב ובקר יחדוהו" (מצוות ג', ד'), ודקדק נושא כליו של רס"ג, הרי"פ פרלא, שרק פסוק ראשון שהוא יחוד ה' מחויב מדין

תורה וכל שאר הפרשיות אינן אלא מדרבנן. והאריך הרי"פ פרלא להראות שאמנם כן היא שיטת רוב הראשונים.

שיטת ה"שאגת אריה"

כתב ה"שאגת אריה" (סי' ב'): "ומה שנראה לי בזה הוא דקריאת פרשת שמע כולה הוי מן התורה ולא סגי פסוק ראשון של שמע ישראל, אבל פרשת והיה אם שמוע אינו אלא מדרבנן", ואף את דעת הרמב"ם ביקש ה"שאגת אריה" להטות לדבריו וזו לשונו:

ועוד נראה לי ראייה דעל כרחך להרמב"ם אינו מן התורה אלא קריאת פרשת שמע אבל לא והיה אם שמוע, דאי סלקא דעתך תרווייהו הוי מן התורה, הוה ליה למחשב לקריאת ב' פרשיות אלו לשתי מצוות עשה, דהא ודאי אין מעכבות זו את זו דהא בכל חדא וחדא נכתב "ובשכבך ובקומך" באפיה נפשיה ואם קרא אחת מהן ולא קרא את השניה, אותה שקרא מיהו יצא ידי חובתו, והרי הרמב"ם כתב בפתחת הל' קריאת שמע: "מצוות עשה אחת, והוא לקרות קריאת שמע פעמיים ביום", עד כאן, וכן במנין המצוות לא חשיב לקריאת שמע אלא לענין מצות עשה אחת. ואם איתא הא "שמע" "והיה אם שמוע" פרשיות חלוקות הן, היה לו למנותם לב' מצוות עשה אלא ודאי סבירא ליה שאין קריאת והיה אם שמוע מן התורה.

ודבריו צריכים עיון על פי כללי מנין מצוותיו של הרמב"ם, שהרי כבר הקדים הרמב"ם בשרשי ספר המצוות בשורש י"א: "הנה כבר התבאר לך שאפילו החלקים שאינן מעכבין זה את זה פעמים יהיו מצוה אחת כשיהיה הענין אחד", ונפלה לפי זה עיקר ראית ה"שאגת אריה". זאת ועוד. מקריאת שמע גופא יש להביא ראייה שיש חלקים שונים המעכבים זה את זה ומכל מקום נמנים כמצות עשה אחת, שכן קריאת שמע שחרית וערבית אינן מעכבות זו את זו ואינן נמנות כשתי מצוות עשה (וביותר לשיטת ה"שאגת אריה" כפי שיבואר לקמן).

שיטת ה"פרי חדש"

ה"פרי חדש" (אורח חיים סימן ס"ז) האריך בביאור השיטות בענין חיוב הקריאה מדאורייתא וסיכם את דעתו בזו הלשון:

מעתה נשאר לנו לברר הדעת השלישית והיא היותר אמיתית **מכולם**, דפרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע השתי פרשיות הוו מן התורה וחייב לקרותן בכל יום שני פעמים, אחת בשכבו ואחת בקומו. **וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל** בפ"א מהל' קריאת שמע וזו היא דעתו.

להלן נעסוק עוד בדבריו.

שיטת ה"קרית ספר"

כתב המבי"ט ב"קרית ספר" (הל' קריאת שמע פ"א):

ומדאורייתא כיון שקרא פסוק ראשון, "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", יצא ידי חובתו והוא שכיון בו, דכתיב "שמע" וכתיב "הסכת ושמע ישראל" מה להלן בכוונה דכתיב "הסכת" הכא נמי בכוונה, ונראה דאפילו הכי, בקריאת כל הג' פרשיות מקיים מצוה מדאורייתא אף על גב דבפסוק ראשון נפטר, מידי דהוה אקריאת התורה, דנפטר בקביעת איזו שעה ביום ובלילה, שנאמר "והגית בו יומם ולילה" ור' יוחנן אמר אפילו לא קרא אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש וגו', ואפילו הכי אם לומד כל היום והלילה הוא מקיים מצות תלמוד תורה מדאורייתא, הכי נמי הכא אף על גב דנפטר מידי חובת קרית שמע בפסוק ראשון, כשקורא כל הג' פרשיות הוא מקיים מצוה דאורייתא ולהכי אמרינן בגמרא קרית שמע דאורייתא.

ובספר "דברי ירמיהו" חיזק דבריו ודימה מצוה זו לתרומה, שאף שחיטה אחת פוטרת, מכל מקום אם תורם יותר חל על זה דין תרומה לחייב את הזר האוכלו.

דבר פלא הוא לכאורה שלא מצינו מפורש בש"ס וברמב"ם מנין הפרשיות המחויבות מן התורה. ועל כגון זו יש לומר לא ראינו - ראייה. משלא חילקו בין הפרשיות משמע שדין אחד לכולם. ולפי זה מטין הדברים לשיטת הפר"ח ושיטת המבי"ט.

ראיות לשיטת ה"פרי חדש"

כבר כתב ה"פרי חדש" שדברי הרמב"ם בפ"א מהל' קריאת שמע מטין לדבריו ששתי פרשיות ראשונות דאורייתא, וה"שאגת אריה" הביין שכוונתו למה שכתב הרמב"ם שקורין קריאת שמע, ואחר כך כתב (ה"ג): "וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע", אם כן מצות קריאת שמע כוללת כל הג' פרשיות, אלא שפרשה שלישית היא מדין זכירת יציאת מצרים, ולא מדין "ודברת בם בשכבך ובקומך".

וה"שאגת אריה" דחה דבריו וכתב שמה שכתב הרמב"ם שג' פרשיות אלו הן קריאת שמע, היינו בלשון חכמים, וחיזק דבריו, שהרי כתב הרמב"ם שקריאת ג' פרשיות אלו על הסדר הוה היא הנקראת קריאת שמע, והסדר ללא ספק אינו מן התורה, שכן אינו מעכב לשיטת הרמב"ם (הל' קריאת שמע פ"ב הי"א).

אבל לענ"ד נראה שכוונת ה"פרי חדש" אחרת ממה שהביין ה"שאגת אריה", שהרי לפי הבנת ה"שאגת אריה" דברי הרמב"ם מטין יותר לשיטת המבי"ט וסיעתו

שכל ג' הפרשיות דאורייתא, ואם כן מדוע הביאו ה"פרי חדש" דווקא לשיטתו (שרק שתי הפרשיות הראשונות בכלל קריאת שמע)?
 ושמא כוונת ה"פרי חדש" לפ"א ה"ב מהל' קריאת שמע:

ומה הוא קורא שלשה פרשיות אלו הן, "שמע", "והיה אם שמוע",
 "ויאמר". ומקדימין לקרות פרשת "שמע" מפני שיש בה יחוד השם
 ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו, **ואחריה** "והיה
 אם שמוע" שיש בה צווי על שאר כל המצוות, **ואחר כך** פרשת ציצית
 שגם היא יש בה ציווי זכירת כל המצוות.

דקדוק קל ברמב"ם: על פרשת "והיה אם שמוע" כתב "ואחריה" ועל "ויאמר"
 כתב "ואחר כך", לומר לך ש"והיה אם שמוע" היא אחרי "שמע" וקשורה אליה,
 אבל פרשת "ויאמר" היא אחר כך, אמנם מחוברת לאלו הפרשיות אבל לא חיבור
 שבעצם אלא חיבור של זמן בלבד, שהצמידו פרשה זו לקריאת שמע מבחינת הזמן
 אבל אינה מחוייבת מצד מצות קריאת שמע מן התורה, ודו"ק.
 אף המשך דברי הרמב"ם מורין כן, שהביא טעם לאמירת "ויאמר" בלילה אף
 שציצית אינה נוהגת אלא ביום, ומכאן גם משמע שאינה חלק מקריאת שמע
 דאורייתא, שאם כן מה יש לחפש טעם לאמירתה בלילה, והלא מצוה מן התורה
 לאמרה.

ועדיין דברי ה"פרי חדש" צריכים חיזוק במה שקבע את "והיה אם שמוע"
 למצוה דאורייתא. ומצינו לו סעד מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פמ"ד):

המצוות אשר כללתן הקבוצה התשיעית הם המצוות אשר מנינום בספר
 אהבה, וכולם סבתם ברורה וטעמם גלוי כלומר שתכלית אותן
 העבודות זכירת ה' תמיד ואהבתו ויראתו **וקבלת המצוות באופן
 כללי** ושנאמין בו יתעלה מה שהכרחי לכל דתי להאמין, והם התפילה
 וקריאת שמע וברכת המזון וכל הנספח להן וברכת כהנים ותפילין
 ומזוזה וציצית וכו'.

והנה מה שכתב "וקבלת המצוות באופן כללי", רומז בודאי לפרשת "והיה אם
 שמוע", עליה נאמר במשנה "ואחר כך מקבל עליו עול מצוות", וכלשון הרמב"ם:
 "ציווי על שאר כל המצוות".

ראיות לשיטת ה"קריית ספר"

לענ"ד נראית ביותר שיטת המבי"ט בתוך דברי הרמב"ם. בפשטות כתב הרמב"ם
 בראש הל' קריאת שמע: "מצות עשה אחת והיא לקרות קריאת שמע פעמיים ביום",
 ובהלכה ג' כתב: "וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע",
 אם כן מצות קריאת שמע כוללת ג' פרשיות. ומה שהקשה ה"שאגת אריה", ממה

שכתב "על סדר זה" למבי"ט לא קשה, שכן הסדר הזה בודאי מכח חכמים הוא, ואף על פי כן כלול הוא במצות קריאת שמע דאורייתא.

וכן מה שהקשינו מפרשת "ויאמר" שהרמב"ם מחפש טעם לאמירתה בלילה, לא יקשה להמבי"ט שכן הוא מחפש טעם למה אמרו חכמים לאמרה בלילה, והרי מצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום.

אף מדברי הרמב"ם במורה נבוכים קצת ראייה למבי"ט, שכן כתב הרמב"ם: "...והם התפילה וקריאת שמע וברכת המזון **וכל הנספח להן**", וצ"ע מה כוונתו במילים אלו (ובתרגום אבן תבון תרגם "וכל הנדבק להן"), ושמא יש לומר לפי המבי"ט שהנדבק והנספח הן ההוספות שהוסיפו חכמים והכלילו במצוה דאורייתא של קריאת שמע ותפילה, שכן בשתי מצוות אלו אפשר לצאת במשפט אחד, ומכל מקום כל מה שמספחים לזה מקבל תוקף של מצוה דאורייתא.

קריאת שמע ערבית ושחרית

שיטת הרמב"ם היא שקריאת שמע ערבית ושחרית ביחד הן מצות עשה אחת במנין המצוות. קביעה זו אין דעת כל הראשונים נוחה הימנה. הרמב"ן בסוף הוספותיו לספר המצוות, בקבעו את מנין המצוות לשיטתו כתב:

ושני תמידין וקטרת בקר וערב וקריאת שמע נמנים שתיים שתיים שהן מצוות אינן מעכבות זו את זו וזמנה של זו לא זמנה של זו.

וכן בהשגותיו לשורש ט' משרשי ספר המצוות (דף ע"ו ע"א, ובספרים מדוייקים הוא בשורש י"א), בנסותו להבין את החילוק בין ציצית לתפילין, שבציצית התכלת והלבן מהוים מצוה אחת למרות שאינם מעכבים זה את זה, ותפילין של יד ושל ראש הן שתי מצוות, כתב הרמב"ן:

ואולי יטעון הרב שזה מעשה אחד - לבישת התכלת והלבן כאחד, והתפילין שני מעשים - מה שבאמת לא יחשבו שני מעשים שאינם מעכבים זה את זה כאילו שתי מצוות, שהרי הוא מונה קריאת שמע שחרית וערבית מצוה אחת.

פירוש, אם נכון הוא שכל שני דברים הנעשים בנפרד ואינם מעכבים זה את זה הן שתי מצוות, אם כן מדוע קריאת שמע שחרית וערבית מצוה אחת. ואמנם דברי הרמב"ם זוקקים הסבר: מדוע קריאת שמע שחרית וערבית היא מצות עשה אחת ולא שתיים. מצינו באחרונים כמה הסברים לדברי הרמב"ם.

שיטת ה"קנאת סופרים"

בהמליצו על הרמב"ם בשורש י"ג משרשי ספה"מ כתב בעל "קנאת סופרים" (פ' ע"א):

הכלל שהציע לנו הרב בזה השורש הוא מבואר מעצמו, שלא יתכן

לרבות המנין במצוה שירבה חיובה בזמנים שונים כשהמצוה אינה משתנית בשום מעשה... ודלא כהרמב"ן ז"ל במה שהסכים למנות שני תמידין בכל יום לשתי מצוות, וכן קריאת שמע ערבית ושחרית, והקטרת בקר וערב, כמ"ש לעיל בסוף השורש ה"ט'. והנה לא הבנתי בדעתו זאת, טעמא מאי המצוה שהיא מחוייבת בכל יום אינה נמנית אלא למצוה אחת ומה שהיא מחוייבת פעמים בכל יום תמנה לשתיים, דכיון שנצטווית לכפול עשייתה פעמים הרבה מאי שנא כשיש הפסק זמן בין זו לזו בזמן מועט או מרובה כיון שעצמות המצוה וכל הנגרר עמה אין חלוף ביניהם, הדעת נוטה שלא למנותה אלא למצוה אחת.

ודבריו תמוהים ביותר:

א. הרמב"ם עצמו בשורש י"ג כתב על דבריו: "וזה מה שלא יטעה בו אדם". הדגיש הרב שבשורש זה לא טעה בו אחד ממוני המצוות ולפי דברי הקנאת סופרים טעו בו כל מי שמנה קריאת שמע ותמידים וקטורת בשתי מצות (כל אחת) ורס"ג בראשם.

ב. בתרגום הרב קפאח זצ"ל יש הוספה בשורש זה, וזו לשונה: "ואם יאמר אדם מדוע לא תמנה מוסף כל חודש וחודש מצוה בפני עצמה, נאמר לו, אלו היה הדבר כן תמנה גם תמיד של כל יום מצוה בפני עצמו והקטרת הקטרת בכל יום מימות השנה מצוה בפני עצמה", ולפי הקנאת סופרים יכול היה הרמב"ם להגדיל ולומר שימנה תמיד של שחר ושל ערב כל אחד בפני עצמו.

ג. הרי"פ פרלא בספר המצוות לרס"ג (פ' ע"א) הגדיל להקשות שהרי על המצוות החוזרות על עצמן בכל יום או בכל חודש וכדומה יש בתורה ציווי אחד ומכוחו חלים כל החיובים בכל עת, מה שאין כן בקריאת שמע שעל היום כתוב "בקומך" ועל הלילה "בשכבך", ואלו הם זמנים מתחלפים אשר לכל אחד מהם צריך ציווי נפרד, ומכיון שאינם מעכבים זה את זה יש למנותם כשתי מצוות. ולפי זה אין כלל קשר בין שורש י"ג לבין מצות קריאת שמע שחרית וערבית, ודברי הרמב"ם על המצוות החוזרות בכל זמן מדברים על ימים בדווקא שזו נקראת חזרה, אבל ביום ובלילה אינה חזרה אלא שינוי, שהרי יום ולילה שונים הם בטבע.

שיטת ה"לב שמח"

כתב ה"לב שמח" בשורש י"א משרשי ספה"מ להרמב"ם (שורש העוסק בחלקי מצוה שאינם נמנים כל חלק בפני עצמו למצוה לחוד): "גם בזה השורש שתק הרמב"ן, אבל אין שתיקתו בו הודאה לגמרי". וכוונתו לשאלת הרמב"ן בסוף שורש תשיעי (הנזכרת לעיל) מדוע מנה הרמב"ם קריאת שמע כמצוה אחת והרי ראוי למנותה בשתיים, ומזה למד הלב שמח שאין דעת הרמב"ן נוחה משורש י"א האומר שחלקי מצוה נמנים כולם כמצוה אחת ולא כל חלק בפני עצמו, ואמנם בגירסאות מתוקנות השגת הרמב"ן מופיעה בשורש י"א במקום שורש ט' ושם מקומה. ולישב דעת הרמב"ם כתב הלב שמח:

הרמב"ם אינו מונה אותן (קריאת שמע ודכוותה) אלא מצוה אחת, דמכל מקום הכל מעשה אחד במקום אחד, והמצוה עצמה זאת היא, לעשות דבר אחד לחצאין, מחציתה בזמן אחד ומחציתה בזמן אחר, ובתמידן הדבר מבואר דלשון הכתוב הוא: "זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים וגו' שנים ליום וגו' את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים וגו'", הרי בפירוש עשה שני הכבשים כאחד מצוה אחת... וחלק אותה לבקר ולערב. והקטורת אף שאין זה מבואר בכתוב, מכל מקום חכמים אמרו "מנה בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בערב", שלשונם זה משמע, שהמנה לכל יום היא המצוה ומתחלק לחצאין בבקר ובערב... ומלבד זה אלה כולן מעשה אחד... וקריאת שמע של שחר היא עצמה של הערב ובכל אלה יש לומר שהיום מחברן, ויום הוא שנתחייב בזה ובזה והכל אחד.

וביאור לדבריו: מצות קריאת שמע שבכל יום היא מצוה אחת אשר נחלקה לשיעורין, חציה בבוקר וחציה בערב, ואלו הם שני חלקים המרכיבים את המצוה בשלמותה.

קצת תמוה מדוע בשורש י"א הנזכר לא הביא הרמב"ם אחת מן הדוגמאות הללו לחלקי מצוה, הנמנים כולם במצוה אחת, והרי אלו דוגמאות מיוחדות למצוות שהיום מחבר את החלקים לעשותן אחד. עוד יש לעיין בענין ברכות קריאת שמע שנחשבות לברכות המצוות (עי' רמב"ם הקדמה לפיהמ"ש המובא לקמן) ולא מצינו שיברך על חצי מצוה ואחר כך על החצי השני. אלא שזו אינה תימה שכן ברכות קריאת שמע אינן רק ברכות המצוות ויש בהן שבח של יום, של לילה ושל ישראל, ולכן הנהיגו לאמרן ביום ובלילה, אף שמצד ברכת המצוות לא היינו זקוקים לברכות אלו.

ומה שיש לעיין לפי זה בהבנת מצות קריאת שמע כמצות עשה שהזמן גרמה, יבואר אי"ה לקמן.

ביאור שיטת הרמב"ם על פי השורש התשיעי

בשורש התשיעי משרשי ספר המצוות, קבע הרמב"ם שפעמים יבואו כמה איסורין בלאו אחד, וזה נקרא לאו שבכללות, וכל האיסורין הנכללים בלאו זה, ימנו במצות לא תעשה אחת. כגון "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים", שאף שיש בפסוק שני איסורין אל תאכלו נא ואל תאכלו מבושל, מכל מקום הם נחשבים ללאו אחד והוא הנקרא לאו שבכללות שאין לוקין עליו. וכן "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'", ששני איסורין אלו יחשבו למצוה אחת במנין תרי"ג מצוות, כיון שהם לאו שבכללות שאין לוקין עליו.

ואף שכל הדוגמאות שנקט הרמב"ם הן במצוות לא תעשה, אפשר שהוא הדין גם במצוות עשה, שפעמים שיבואו כמה חיובים במצוות עשה אחת. כגון מצות קריאת

שמע ערבית ושחרית "ודברת בם בשכבך ובקומך", שהם שני חיובים שונים ומצוות נפרדות, ומכל מקום לענין מנין תרי"ג מצוות הן נחשבות למצות אחת.

ונראה, על פי דפוסים ישנים, שכן הבין הרמב"ן, שהשיג על הרמב"ם בשורש תשיעי על מה שמנה בציצית מצות עשה אחת וכן בקריאת שמע מצות עשה אחת, ובתפילין מנה שתיים. ואף שהשורש כולו עוסק במצוות לא תעשה, הבין הרמב"ן שאין להבדיל לענין זה בין לאו לעשה, אלא שבהוצאות מתוקנות מופיעה השגה זו בשורש י"א.

מכל מקום נראה שאפשר לקיים הבנה זו בשיטת הרמב"ם שמנה קריאת שמע ערבית ושחרית כמצות עשה אחת.

וכן נראה ממה שכתב ב"ליקוטי שיחות" פרשת ואתחנן (תשל"ח), שגם לדעת הרמב"ם, הסמ"ג, החינוך ועוד, שמנו קריאת שמע ערבית ושחרית למצוה אחת, הרי הפירוש שהן שתי מצוות נפרדות, אלא **שנמנות** כמצוה אחת וכדמוכח גם מזה שמצות קריאת שמע היא מצות עשה שהזמן גרמה.

מצות עשה שהזמן גרמה

כתב הכסף משנה (הל' קריאת שמע פ"א הי"ג):

יש שואלים מאי טעמא "בשכבך" דרשינן כל זמן שבני אדם שוכבים על מטתם, וכדאמרינן בהא דרשב"י... משום דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא ועל כרחך אין פירושו שבאותה שעה עולים על מטתם לשכב, דאין דרך בני אדם לשכב באותה שעה (של נץ החמה) אלא פירושו שעדיין שוכבים על מטתם, ואם כן "בשכבך" פירושו בעודם שוכבים והיינו לרוב בני אדם עד שיעלה עמוד השחר, ולמה לא דרשו כן "ובקומך" כל זמן שבני אדם קמים דהיינו כל היום? ויש לומר דאין הכי נמי דהכי דרשינן ליה, ומשום הכי אמרינן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות ואילו לא היה זמן קריאת שמע כלל, היו ברכותיו לבטלה, אלא משום דקיימא לן דצריך לסמוך גאולה לתפילה ותפילות כנגד תמידים תקנום, והתמיד היה קרב עד ד' שעות, ואם כן קודם צריך לקרות קריאת שמע ולכך הקדימו זמנה עד סוף שלש שעות ואסמכוה אקרא "ובקומך" בשעה שדרך בני אדם קמים, ותדע דאסמכתא היא ולא עיקר פירושא דקרא, דתלי טעמא עד סוף שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות, ואטו בני מלכים מי הוו רובא דעלמא, אלא ודאי כדאמרן כנ"ל.

דבריו ברורים. זמן קריאת שמע של שחרית הוא כל היום מן התורה, וחכמים הגבילו הזמן לשלש שעות.

המגן אברהם (סי' נ"ח ס"ק ז') דחה דבריו של הכס"מ בזה וכתב בין השאר: "ועוד דלדבריו קריאת שמע מדאורייתא, זמנה כל היום וכל הלילה, והוה ליה מצות

עשה שלא הזמן גרמה, דומיא דתפילה כמ"ש סי' ק"ו סע' ב' ובגמ' איתא בהדיא דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמה".
 וכתב השאגת אריה (סי' י"ב) על דברי המגן אברהם:

לאו כלום היא, דאפילו אם תמצוי לומר דקריאת שמע של יום זמנה כל היום ושל לילה זמנה כל הלילה, מכל מקום כיון דשל יום אין זמנה בלילה ושל לילה אין זמנה כל היום אלא עד הנץ החמה לחוד, הוה ליה מצות עשה שהזמן גרמה ונשים פטורות, וכמ"ש כ. והא דמביא המג"א ראייה מתפילה, בסי' ק"ו ס"ב, אינו ראייה, דהתם הכי כתב השו"ע, נשים ועבדים אף על פי שפטורים מקריאת שמע חייבים בתפילה מפני שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמה. הוא סבר דהיינו טעמא דהוה ליה מצות עשה שלא הזמן גרמה מפני שתפילת שחרית ומנחה זמנם כל היום ושל ערבית זמנה כל הלילה נמצא זמן כל התפילות נוהגין בין ביום ובין בלילה ומצטרפין ביחד לעשות מצות תפילה מצות עשה שאין הזמן גרמה, ואם כן הוא הדין לקריאת שמע, אי סלקא דעתך דזמן קריאת שמע של יום מן התורה זמנה כל היום, אם כן כיון דשל לילה זמנה כל הלילה מצטרפין שתי הקריאת שמע ביחד לעשות מצות קריאת שמע מצות עשה שאין הזמן גרמה... אבל דע שדברי השו"ע אלו מועתקים מדברי הרמב"ם בפ"א מהל' תפילה (ה"ב) והרי הרמב"ם כתב ריש הל' תפילה דמצות עשה מן התורה להתפלל בכל יום ואין מניין התפילה מן התורה ואין לה זמן קבוע מן התורה, והוה ליה מצות עשה שאין הזמן גרמה כיון דאין לה זמן קבוע וכל אימת שמתפלל ביום או בלילה יצא ידי חובתו מן התורה.

ודבריו פלא שהרי המגן אברהם בעצמו בסי' ק"ו ס"ק ב' כתב שתפילה אין הזמן גרמה משום שמן התורה יוצא ידי חובה בתפילה כל דהו במשך היום עיי"ש, ואף על פי כן השוה קריאת שמע לתפילה. ונראית כוונתו שלכאורה יש לומר גם על תפילה שהזמן גרמה, שאם מצות עשה להתפלל בכל יום, וכל יום הוי מצוה חדשה, אם כן כשעבר היום שוב איננו יכול לצאת ידי מצות אותו יום ועבר זמנו, אם כן היום גורם למצוה, וכשהיום עובר עברה מצותו, וזה נקרא זמן גרמה, ואם מצינו בכל זאת שתפילה אין הזמן גרמה, אם כן ההגדרה היא שאם כל שעה משעות היום והלילה, זמן המצוה הוא, ואין לך שעה שאין מצוה זו נוהגת, זה נקרא שלא הזמן גרמה, ולפי זה הקשה על קריאת שמע לדברי הכס"מ ששל יום מצותה כל היום ושל לילה כל הלילה, אם כן אין לך שעה שאין בה מצות קריאת שמע והוה ליה מצות עשה שאין הזמן גרמה. כך יש לבאר דברי המג"א.

והשאגת אריה שלא הבין כך, יש לומר שהוא לשיטתו שקריאת שמע הוי שתי מצוות עשה נפרדות (עי' לעיל), ואם כן מצות עשה של קריאת שמע של שחרית, אין זמנה בלילה, ושל לילה אין זמנה ביום, אבל המג"א נראה שהבין שקריאת שמע זו

מצות עשה אחת, ולפי זה הקשה קושיתו. ולישב דברי הכס"מ יש לומר שדעתו כדעת השאגת אריה שקריאת שמע הוי שתי מצוות נפרדות. באופן אחר יש ליישב את הכס"מ, ולחלק בין מצות עשה של תפילה בכל יום, לבין מצות עשה של קריאת שמע, ויבואר אי"ה לקמן בפרק הבא.

לחידושה של מצות קריאת שמע

- עיון במצות קריאת שמע ובאופן הבאתה על ידי חז"ל מעורר מספר קושיות.
- א. הגמ' אומרת (ברכות כ"א ע"א, נזכרה לעיל בפרק 'גדרי המצוה מן התורה'): "...מאי טעמא, קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא, מתיב רב יוסף 'ובשכבך ובקומך', אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב". ויש לעיין בדברי רב יוסף מדוע הקשה מהמילים "בשכבך ובקומך", ראוי יותר להקשות מ"ודברת בס", שבאלו המילים נצטוונו מן התורה בקריאת שמע ולא במילים "בשכבך ובקומך", שאינן אלא ציון זמן קריאת שמע ולא עצם המצוה.
 - ב. סגנון הרמב"ם במצות קריאת שמע בספר המצוות מוקשה. רוב הדברים מוקדשים לכאורה למצות התפילה וזמן התפלות אשר כנגד תמידים תקנום, וההקשר לקריאת שמע הוא רק במאמרם ז"ל "כשם שנתנה תורה קבע לקריאת שמע כך קבעו חכמים זמן לתפילה".
 - ג. פתיחת הרמב"ם בהל' קריאת שמע שונה מפתיחות אחרות, עי' לחם משנה ריש הל' תפילה שהקשה מדוע לא פתח הרמב"ם במילים: "מצות עשה לקרות קריאת שמע" (וכן הקשה מהר"ץ חיות - כתבים ח"ב עמ' תקמ"ז ודבריו דחוקים).
 - ד. ועוד דקדוק קל. במנין המצוות על סדר ההלכות כתב: "מצות עשה אחת והיא לקרות קריאת שמע פעמיים ביום", ובהלכה מיד כתב: "פעמיים בכל יום קוראים קריאת שמע בערב ובבוקר". היה ראוי לכתוב "קוראים קריאת שמע פעמיים ביום" כמו שכתב בהגדרת המצוה.
 - ה. כתב הרמב"ם בהקדמת פיהמ"ש, בביאור הסדר של המשנה (מהדורת הרב קפאח זצ"ל עמ' י"ד):

ולפיכך ראה, זה אשר ה' בעזרו, להתחיל בברכות, לפי שהבא לאכול לא יוכל לאכול עד שיברך, ולכן מצא לנכון לפתוח את הדברים בענין הברכות, כדי לתקן את המאכל תקון עניני, וכדי שלא יחסר דבר בשום ענין אלא ידבר על כל הברכות חובת המאכלים והמצוות, ואין מצוה שהיא חובת כל איש בכל יום כי אם קריאת שמע בלבד, ואין מן הראוי לדבר על ברכות קריאת שמע לפני שידבר על קריאת שמע עצמה, לפיכך התחיל מאמתי קורין את שמע וכל הנספח לכך.

ודבריו קשים להלמם, הרי תלמוד תורה זמנה בכל יום ותפילה מצות עשה של כל יום היא, וכיצד כתב שאין מצוה שהיא חובה בכל יום אלא קריאת שמע בלבד.

1. בפרק הקודם הזכרנו קושית המג"א (סי' נ"ח ס"ק ז') על הכס"מ (הל' קריאת שמע פ"א הי"ג), שאם זמנה של קריאת שמע כל היום וכל הלילה אם כן הוי ליה מצות עשה שלא הזמן גרמה, כמו תפילה שזמנה כל היום והלילה, עיי"ש.

יש להבין מה חידוש יש במצות קריאת שמע. אם ענינה יחוד ה', הרי יש מצוה נפרדת - מצוה ב'. ואם אהבת ה', הרי זו מצות עשה ג', ואם לימוד תורה הרי נצטוונו בה (מצות עשה י"א). ויותר מזה. ענינה של קריאת שמע הם דברים אשר אינם תלויים בזמן. יחוד ה', אהבתו ותלמודו הם מצוות תמידיות, ומדוע קריאת שמע הכוללת כל אלו מוגבלת בזמנים מסוימים "בשכבך ובקומך".

ונראה לומר, שחידושה של מצות קריאת שמע הוא הזמן. אופין המיוחד של המצוות האלוקיות - יחוד ה', אהבתו ותלמוד תורתו - הוא, שאינן מיוחדות לזמן מסוים. אין מצוות אלו מוגבלות בגבולי הזמן ואינן משתנות בשינויי הזמנים. אלא שנתאווה הקב"ה לעשות לו דירה בתחתונים ולקשור מצוות נצחיות אלו לחיים הזמניים. להורידן לתוך החיים ולהעלותן מתוך החיים. ובזה יחודה של מצות קריאת שמע - לפעול ולגלות יחוד ה' ואהבתו בתוך העולם המוגבל בגבולות המקום והזמן. "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" - "בשכבך ובקומך". גדלות הבורא ויחוד ה' בעולם פולש וחודר לתוך תחומי החיים הקטנים של האדם בשכבו ובקומו. במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו. ענווה זו, הירידה לתוך החיים "הקטנים" - יעודה להעלות הכל ולגלות יחוד ה' בכל פנה ופנה, במקום ובזמן. לית אתר דפני מיניה ולית רגע דפני מיניה.

בהבנה זו מתישבות כל הקושיות.

אכן, חידושה של קריאת שמע היא "בשכבך ובקומך". לו היה כתוב רק "ודברת במ" לא היתה זו מצוה מיוחדת, שכן אמירת פרשיות שמע כלולה כבר במצוות יחוד ה', אהבתו ותלמודו. רק ה"בשכבך ובקומך" הפך את קריאת שמע למצוה בפני עצמה שהזמן הוא חידושה. בכך נבין ביטויו של רב יוסף (א).

ובכך יובן החילוק שבין קריאת שמע לבין תפילה. כבר ראינו במצות התפילה שדברי הרמב"ם "מצות עשה להתפלל בכל יום", צריכים עיון. וביארנו דבריו על פי דברי הרב זצ"ל שכיון שמצות התפילה ענינה הוא עבודת ה', הרי שאין לנו זמן שאיננו מחויבים בה, ומכאן באה קביעת הזמן "בכל יום" לתפילה.

אם כן, למרות שגם תפילה וגם קריאת שמע הן בכל יום, הרי שהבדל גדול ביניהן. בתפילה, לא הזמן הוא שגורם למצוה לבוא, אלא אדרבה, אין זמן שהמצוה אינה קיימת. אבל קריאת שמע, הזמן הוא שגורם למצוה להופיע. כל התחדשות של זמן - ביום ובלילה - גורמת לחיוב חדש של מצות קריאת שמע, ועל כן היא מצוה עשה שהזמן גרמה (ו).

וכן מובן לשון הרמב"ם: "שאינ מצוה שהיא חובת כל איש בכל יום כי אם קריאת שמע בלבד" שכן תלמוד תורה ותפילה, אין חובתן בכל יום, אלא חובתן תמידית ואין רגע שפנויים מחובה זו, מה שאין כן קריאת שמע שבכל יום מתחדשת מצוה חדשה (ה).

וסגנון הרמב"ם בספר המצוות אף הוא מובן. קריאת שמע היא היסוד לכל הדברים העליונים והרוחניים שאנו קושרים אותם בזמנים מוגבלים. מקריאת שמע למדו חז"ל לקבוע זמנים לתפילה ולכן יסוד זה של זמני התפילה מקומו דווקא בקריאת שמע, ובזה רמז לנו הרמב"ם שחידושה של קריאת שמע הוא נתינת הזמן, ולכן למדו מקריאת שמע לתפילה וזה יסוד הראוי להביאו בספה"מ (ב).
ואף פתיחת הרמב"ם להל' קריאת שמע מובנת. לא יכול הרמב"ם לכתוב מצות עשה לקרות קריאת שמע, שכן בקריאה מתקיימות הרבה מצוות עשה ולא בזה חידושה של מצות קריאת שמע. החידוש הוא ש"פעמיים ביום קורין קריאת שמע בבוקר ובערב" ואין לך סגנון פתיחה ראוי יותר (ג, ד).